

**Světová politika
ve 20. století
(I.)**

Vladimír Nálevka

NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml.
Praha 2000

Diskutovaným důsledkem kolektivizace bylo i Stalinem požadované oslabení potenciálního protivníka, tj. samostatně hospodařícího rolnictva, o jehož loyaltitě vůči sovětskému režimu silně pochyboval. Odtud snad i vazba k urychlení celého procesu v první polovině roku 1929, kdy po přepadení sovětského konzulátu v Charbinu a konfliktu na Východočínské železnici vzrostlo - podle názoru Moskvy - válečné ohrožení SSSR.

Na začátku třicátých let již skutečná opozice ve vedení bolševické strany neexistovala. Její protagonisté - s výjimkou Trockého - byli zlomeni a zastrášení, přičemž již definitivně ztratili jakýkoliv vliv na rozhodovací procesy. Politické byro a sekretariát ÚV VKS (b) pevnou rukou ovládal J. V. Stalin.

VI. Cesta nacistů k moci

Vůdčí postavou německého nacionálního socialismu byl bezesporu Adolf Hitler (1889-1945). Rodák z rakouského Branau nad Innem vyrůstal v rodině s autoritativním otcem a starostlivou matkou, k níž byl silně citově vázán. Ve škole měl potůžek, nicím se nevyučil a nikdy nezískal ucelené vyšší vzdělání. Snažil se prosadit jako malíř, ale míra jeho talentu nestačila k přijetí na vídeňskou Akademii krásných umění. Dětsví a rané dospívání prožil Adolf Hitler většinou v Linci a v letech 1907-1913 pobýval v hlavním městě habsburské monarchie. Střídal příležitostná zaměstnání bez sebelepší naděje sociálního vzestupu. Navíc byl frustrován multinacionálním prostředím metropole a jeho pozdější trvalé averze vůči Židům, Čechům a jihoslovánům byly pevně ukotveny v xenofobních z mládí. Obdivoval velkoněmecký nacionalismus Georga von Schönerera a sympatizoval i s vídeňským starostou Karlem Luegerem, jehož sociálně-radikální myšlení s výrazným antisemitským akcentem převzal do svého ideového arzenálu.

V květnu 1913 se Hitler přesíťhoval do Mnichova, ale ani zde nebyly naplněny jeho umělecké ambice. Opět se pohyboval na okraji společnosti - koloroval mj. firemní štíty - a skutečně vysvobození z pokračujícího „životu v nicotě“ mu přinesla až první světová válka. Dobrovolně narukoval k 16. bavorskému pěšímu pluku, bojoval na západní frontě a za projevenou statečnost v poli byl vyznamenán dvěma Železnými kříži. Po zásahu otravným plynu dočasně oslepl a konec války zastihl zraněného svobodníka Hitlera v lazaretu. Nikdy se nesmířil s německou kapitulací a za původce porážky považoval Židy a socialisty. Mýtus o „ráně zasazené dýkou do zad bojující armády“ v jeho rozjitřené mysli okamžitě rezonoval. První chaotické měsíce Výmarské republiky strávil na sborovém velitelství Reichswehru v Mnichově, kde zastával funkci osvětového důstojníka. V sobotu 12. září 1919 se Adolf Hitler setkal s dějinami, neboť toho dne navštívil schůzi Německé dělnické strany. Prezentovaný program ho natolik oslovil, že se rozhodl pro profesionální politickou kariéru v jejích řadách.

Listopadový pokus NSDAP o puč

V 90. letech minulého století byly v českém pohraničí založeny Německé nacionální dělnické svazy, které měly čelit vzrůstajícímu vlivu sociální demokracie. V roce 1904 se transformovaly v Deutsche Arbeiterpartei, ale ta svou národní orientací nezískala mezi dělníky dostatečné zázemí a před první světo-

vou válkou téměř zanikla. Začátkem ledna 1919 obnovili novinář Karel Harter a záměčník Anton Drexler její aktivitu a v únoru 1920 se mnichovské veřejnosti představila pod novým názvem - Národně socialistická německá dělnická strana (NSDAP). Její program - mezi jehož autory již náležel Adolf Hitler - požadoval zrušení versailleské mírové smlouvy, návrat „ztracených území“, právo na životní prostor, vyloučení Židů z národního společenství, zlomení vlivu zahraničního kapitálu, vyvlastnění válečných zisků, komunalizaci obchodních domů, zabezpečení prosperity zdravé střední třídy a pozemkovou reformu. Obdobně jako v italském fašismu, byly i v raném nacismu zastoupeny jak radikální antikapitalistické požadavky, tak národně-revizionistické prvky. Nový byl rasově motivovaný antisemitismus. V tzv. salcburském projevu ze 7. srpna 1920 byl Hitler v tomto ohledu zcela nekompromisní: „Tato židovská náklaza se neodstraní, tento mor národa neskončí, dokud nebude samotný nositel, Žid, vypuzen z našeho středu.“

Nacistická ideologie rezonovala snad ve všech částech německého společenského spektra a formující se stranu finančně podpořila i armádní a průmyslová elita. Zakladatelské jádro K. Hartera, A. Drexlera, D. Eckarta a G. Federa bylo zatlačeno do pozadí Hitlerovou dynamickou osobností. V červenci 1921 převzal bývalý frontový voják a začínající politik vedení NSDAP a k jeho nejbližším spolupracovníkům náleželi pilot a válečný hrdina Hermann Göring (1893-1946), někdejší příslušník Freikorpsu Rudolf Hess (1894-1987) a rasový teoretik Alfred Rosenberg. Strana byla nyní budována na vůdčovském principu. Přidružené organizace úderných oddílů SA (Sturmabteilung), odborů a mládeže rozšiřovaly její zájem. Demonstrativní účasti na tzv. Německém dni 14. října 1922 představila NSDAP jako celostátní politickou sílu.

V komplikovaném čase krize v Porúří se nacisté pokusili o získání moci. V září 1923 se výrazně zhoršily vztahy mezi Berlínem a Mnichovem. Státní komisař v Bavorsku Gustav von Kahr byl zjevným stoupencem separatistického hnutí, které integrovalo i různorodé monarchistické síly. Případně oddělení Bavorska od Vymarské republiky směřovalo k celkovému oslabení německé demokracie. Nacisté také odmítali poválečné uspořádání, ale nesouhlasili s předpokládaným rozbitím říše. Té se chtěli zmocnit jako celku. V nepřehledné a chaotické situaci převzal Hitler - po dohodě s generálem Erichem Ludendorffem (1865-1937) - iniciativu. S oddílem ozbrojených SA-manů přepadl večer 8. listopadu 1923 Měšťanský pivovar v Mnichově, kde probíhalo setkání občanů s von Kahrem a dalšími představiteli bavorské vlády. Zaskočenému shromáždění Hitler oznámil svržení ústřední moci v Berlíně a vytvoření nové „národní“ vlády, jmenoval komisaře von Kahra regentem Bavorska a generála Ludendorffa vrchním velitelem ozbrojených sil. Přítomní

reprezentanti bavorské administrativy sice pod nátlakem prohlásili, že „stojí na straně národní revoluce“, ale jakmile byli propuštěni začali organizovat protiúder. Gustav von Kahr postavil NSDAP mimo zákon a Reichswehr nad ráncem 9. listopadu obsadil strategické body v Mnichově. Nacisté se pokusili o manifestaci pochod do středu města, ale u náměstí Odeon narazili na policejní kordon. Po krátké přestřelce byli na obou stranách mrtví a ranění, ale bezpečnostní síly nacisty rozehnal a obnovily veřejný pořádek. Později se šestnácti padlých účastníků listopadového pochodu stalo prvními „mučedníky“ nacistického hnutí.

Adolf Hitler byl zatčen a v únoru 1924 postaven před soud. Procesní řízení vyznělo v obhajobu nacismu a mělo velkou odezvu především v nacionalistickém tisku, který obžalovaného vůdce NSDAP označil za „hubenka nového Německa“. Z vyneseného rozsudku pět let ztráty svobody strávil Hitler ve vězení necelý rok a již v prosinci 1924 byl propuštěn. V cele landsberské pevnosti vznikly základní kontury Hitlerova programového díla, knihy Mein Kampf („Můj boj“). Její první svazek vyšel v roce 1925, druhý o dva roky později. V textu obou částí jsou autobiografické pasáže spojeny s politickými myšlenkami. V nesourodném komplexu autorových názorů lze vysledovat čtyři základní myšlenkové okruhy - antisemitismus, vůdčovský princip řízení společnosti a státu, velkoněmecký nacionalismus a antimaxxismus.

Hitler se sice hlásil k teorim o nerovnosti lidských ras francouzského hraběte Josepha Artura Gobineaua (1816-1882) a britského filozofa Houstona Stewarta Chamberlaina (1855-1927), ale na jeho antijudaismu je patrný vliv již zmíněného Luegerova křesťansko-sociálního hnutí ve Vídni na přelomu 19. a 20. století. Rozdělení veškeré lidské populace na tři základní druhy, na zakladatele, šifřitele a ničitele civilizizačních kultur, přičemž do první kategorie náleželi Árijci a do poslední Židé, odpovídalo běžným dobovým schémátům. Přesné začlenění Hitlerova antisemitismu mělo však instrumentální charakter. Mein Kampf nabídl německému národu jednoduché východisko při hledání příčin jeho porážky v první světové válce. Zhroucení Německa bylo podle Hitlera způsobeno tím, že císařství ignorovalo rasový problém a podcenilo tzv. židovské nebezpečí. Židé také vytvořili marxismus a nesou bezprostřední odpovědnost za listopadovou revoluci 1918, která „vpadla bojující frontě do zad“. Navíc ovládli i Vymarskou republiku a jejím prostřednictvím udržují Německo rozdělené a slabé. Nadále hanobí arijskou rasu a dekadentním moderním uměním záměrně umocnili obecný úpadek mravů. Předpokladem radikální nápravy poměrů a obnovení německé velikosti je eliminace zhoubného židovského vlivu ve všech složkách společnosti, jelikož „Žid je vždy parazitem na těle národa.“

Důležitá byla absolutizace vůdcovského principu: „Je jedním z nejvyšších úkolů hnutí učinit tento princip určující zásadou nejen ve vlastních řadách, ale i ve státě. Kdo chce být vůdcem nese zároveň s neomezenou autoritou i poslední a nejtěžší odpovědnost.“ Se zdůrazněním hierarchického uspořádání i poslední odpovědnosti odmítání politické plurality a parlamentarismu. „Účast společnosti souvisele odmítání politické plurality a parlamentarismu. „Účast našeho hnutí na parlamentní instituci může mít jen smysl boje za odstranění tohoto zařízení, v němž spářujeme jeden z nejhorších projevů lidského údáku.“ Demokracie vylučuje individualitu a prosazuje vládu většiny, jejímž výsledkem je „hloupost, neschopnost a rovněž i zbabělost“.

Versailleské ponížení se sice odrazilo na výrazně protifrancozuském tónu Mein Kampfu, ale Hitlerovy geopolitické úvahy směřovaly k hledání „Lebensraumu“ na východě Evropy. „Pouze dostatečně velký prostor na této zemi zajišťuje svobodu existence. Nacionálně socialistické hnutí musí, bez ohledu na tradice a předsudky, najít odvalu vyprochodovat po oně silnici, která z dnešní omezenosti životního prostoru vede k novému území a k nové půdě.“ A na jiném místě: „My navazujeme tam, kde se naši předkové zastavili před šesti stoletími. Zastavíme věčné směřování Germánů na evropský jih a západ a obrátíme pohled k zemi na východě. Uzavíráme koloniální a obchodní politiku předválečné doby a přecházíme k teritoriální politice budoucnosti... Hovoříme-li dnes v Evropě o nové půdě, lze myslet pouze na Rusko a sousední státy, které mu podléhají. Sam osud, zdá se, nám přstem ukazuje cestu.“

V nástinu konkrétního politického programu Hitler předpokládal zrušení versailleské smlouvy, výstavbu branné moci, sjednocení německého národa v hranicích říše a postleze územní expanzi. V tomto ohledu nevyhlučoval ani uzavření paktu s Velkou Británií. Dovedně také manipuloval s oběma dobovými ideologiemi, tj. s nacionalismem a socialismem. Ony antikapitalistické prvky v Mein Kampfu vytvářely zdání sociální revoluce a napomáhaly nacistům zakotvit v dělnickém prostředí.

V roce vydání Hitlerova programového spisu procházela nacistická strana velkou vnitřní krizí. Po listopadu 1923 byla NSDAP dočasně zakázána a její dosavadní členská základna se rozplykla mezi nově vznikající nástupnická seskupení. V Bavorsku působil Lidový blok a v severním Německu vznikla Lidová strana svobody. V této organizaci se angažovali generál Ludendorff a pozdější představitel tzv. plebejského nacismu Gregor Strasser (1892-1934). Oba se také zasazovali o obnovení legality nacistického hnutí a jeho účast v parlamentních volbách. S touto orientací ostře nesouhlasila mnichovská skupina. Po návratu Hitlera do aktivního politického dění v lednu 1925 byly utlumeny předechozí spory o následnictví a zrušení někdejšího zákazu činnosti NSDAP o měsíc později přispělo k postupnému zmínění dosavadních tenzí

mezi jednotlivými regionálními vůdci. Výmarský sjezd NSDAP v červenci 1926 konsolidoval stranické řady a z Hitlerova podnětu prosadil účast ve volebním boji. Změna taktiky nacistů přišla v okamžiku postupující stabilizace Výmarské republiky a straně se až do sklonku 20. let nepodařilo opustit politickou periferii.

Poslední léta Výmarské republiky

Německo procházelo v druhé polovině 20. let - za vydatné pomoci zahraničního kapitálu - časem ekonomické prosperity. Jeho politická struktura se stabilizovala a do výbuchu světové hospodářské krize se také příliš nezměnilo rozložení sil. V pravé části společenského spektra působil Nacionální lidová strana Alfreda Hugenbergova (1865-1951) a Stresemannova Německá lidová strana. Středovou pozici ovládalo katolické Centrum, jehož předními osobnostmi byli páter Ludwig Kaas (1881-1952) a Heinrich Brüning (1885-1970). Katolickým sekundovala Demokratická strana. V levé polovině spektra dominovali sociální demokraté. Krajiní póly politického dění byly obsazeny nacisty a komunisty. Do roku 1928 vytvářely vládní kabinetu pravice strany, ale v parlamentních volbách v roce 1928 získala sociální demokracie 30 % hlasů a tím i křeslo šéfa kabinetu. Pod vedením Hermannu Müllera (1876-1931) se zformovala vláda velké koalice, kde vedle socialistů byli ještě zastoupeni lidovci, demokraté a představitelé Centra.

Stresemannova koncepce spolupráce s Velkou Británií a Francií v rámci Společnosti národů nenacházela v německém politickém prostředí jednoznačnou podporu. Ministr zahraničí byl kritizován jak nacionály a národními socialisty, tak komunisty. Prakticky se mohl opírat pouze o vlastní lidovou stranu a sociální demokracii. Výstižně objasnili svou situaci Briandovi na schůzce v Thoiry v září 1925: „Abych příměří Hindenburga a kancléře Luthera k podpisání locarnských dohod, musel jsem jim zaručit, že toto gesto dobré vůle Německa povede k zastavení reparací, k ukončení okupace Porýní a k odzbrojení signatářů versailleské smlouvy, jinak to pro Výmarskou republiku automaticky znamená možnost vyzbrojení na úroveň spojeneckých sil.“ Přes atmosféru stabilizace mezinárodních vztahů narůstaly mezi Německem a Francií problémy, zejména v otázce přítomnosti okupačních vojsk v Porýní. Proto také Stresemannův projev z června 1927, kdy se důrazně ptal Poincarého, zda to francouzská vláda myslí upřímně s duchem Locarna anebo se míní vrátit k metodám krize v Porýní, přijímali odpůrci sblížení se zjevným zadostiučiněním. Posledním Stresemannovým ziskem bylo přijetí Youngova plánu, který ukončil spojeneckou kontrolu Německa a Berlín tak dosáhl osvobození Porýní.

Další vývoj německé vnitropolitické situace byl ovlivněn začínající světovou hospodářskou krizí a Stresemannova smrt v roce 1929 znamenala konec jim prosazované orientace.

Hospodářská prosperita druhé poloviny dvacátých let omezila nacistické straně manévrovací prostor. Kritika Versailleské smlouvy a pacifistického hnutí nebyla dostatečně nosnou orientací. Ve vedení NSDAP stále doutnal spor mezi Gregorem Strasserem a Adolfem Hitlerem o míru vsířčnosti vůči sociálním požadavkům dělníků a zaměstnanců. Ve volbách v roce 1928 získali nacisté pouze 2,6 % hlasů, tj. 12 poslanceckých mandátů. Kontakty s průmyslem a ozbrojenými složkami byly oslabeny, ale nikoli přerušeny. Na druhé straně úspěšně pokračovalo formování základní stranické struktury. Vedle SA se pro-sazovaly i SS (Schutzstaffeln), které se pod vedením Heinricha Himmlera (1900-1945) stávaly samostatnou mocenskou silou. Jejich vůdce původně pracoval ve Strasserově štábu, ale posléze se připojil k Hitlerovi. Obdobným vývojem prošel i neúspěšný literát a schopný propagandista Joseph Goebbels (1897-1945).

V říjnu 1929 se v celosvětovém měřítku začala šířit velká hospodářská krize. Nejprve zasáhla Spojené státy a na jaře roku 1930 udeřila i v Evropě. Prude se snížila průmyslová výroba, v USA - v porovnání s druhou polovinou 20. let - o 46 %, v Německu o 40 %, ve Francii o 32 % a ve Velké Británii o 33 %. Krize rozvrátila mezinárodní obchod, jehož objem poklesl téměř o 60 %. Jedním z důsledků hospodářského rozvratu byl masivní vzestup nezaměstnanosti. V roce 1933 bylo ve Spojených státech 17 milionů lidí bez práce, v Německu 7,5 milionů a ve Velké Británii téměř 4 miliony.

Krize devastovala německou ekonomiku. Hospodářství se postupně hroutilo a premiér Müller odmítl nadále nést odpovědnost. Kabinet „velké koalice“ v březnu 1930 odstoupil. Novou vládu vytvořil předseda poslanecké frakce Centra Dr. H. Brüning, který měl úzké vztahy jak k prezidentu Paulu von Hindenburgovi, tak k armádě, především k politicky vlivnému generálporučíkovi Kurtu von Schleicherovi (1882-1934). Proti sobě měl však silnou opozici krajní pravice a krajní levice. Z katastrofální situace těžili především nacisté, kteří měli úspěch se svou populistickou, sociálně-nacionální demagogií ve stylu „Hitler je heslem všech, kteří věří v německé obrození. Hitler je poslední nadějí těch, kteří ztratili vše, dům a dvůr, životní úspory, existenční jistoty, práci a jimž zůstalo jediné - víra ve spravedlivé Německo, které dá svým občanům opět čest, svobodu a chleba. Hitler splní odkaz dvou milionů mrtvých kamarádů ze světové války, kteří nezemřeli za dnešní systém pozvolného ničení našeho národa.“

V zářijových parlamentních volbách roku 1930 získala NSDAP 6,5 mil.

hlasů a se 107 mandáty se stala druhou nejsilnější frakcí říšského sněmu. Komunisté dostali 4,5 mil. hlasů. Vólby prokázaly výraznou polarizaci sil, strany politického středu ztratily, přičemž nacionálové přecházeli k nacistům a sociální demokraté ke komunistům. Výkonná moc stála před rozhodnutím, zda má vládnout v souhlasu se sněmem, tj. s pomocí NSDAP, nebo zda zvolí mimoparlamentní formy. Dr. Brüning se rozhodl pro autoritativní režim, jehož legalitu zabezpečily mimořádné prezidentské dekrety. Konjunkturu NSDAP považoval za přechodný jev a snažil se o minimalizaci jejího vlivu. Realnost tohoto pokusu závisela na mnoha neznámých, především na úspěšném vyřešení těživého reparačního problému, obnovení německé suverenity v Sársku a na celkovém ústupu hospodářské deprese. Mnohé záleželo na nalezení modu vivendi s Francií, ale kancléřův pokus o sblížení ztroskotál. V červenci 1931 jednal Brüning v Paříži. Tamní kabinet byl ochoten pomoci - státem kontrolované bankovní konsorcium zamýšlelo poskytnout říšské bance úvěr ve výši 500 mil. dolarů - ale požadoval záruky politického charakteru. Berlín měl uzavřít s Francií smlouvu o desetiletém příměří, respektovat poválečný status quo, závazně odmítnout všechny pokusy o anšlus Rakouska a snížit výdaje na armádu. Ačkoli Brüning nutně potřeboval zahraničněpolitický úspěch, peníze za přijetí těchto závazků byly nepřijitelné. Odmítavé stanovisko výstižně formuloval mluvčí ministerstva zahraničí: „Jakákoli dohoda mezi Francií a Německem by byla možná jen po opuštění teze o německé vinně na válce, následněm zrušení reparačních plateb a po podepsání konvence o rovnoprávnosti ve zbrojení.“ Výsledným efektem bylo zablokování většiny zahraničně-politických aktivit berlínské administrativy. V září 1931 byla pod tlakem Francie anulována březnová dohoda o německo-rakouské celní unii. Obdobně Brüning neuspěl i ve vnitropolitickém dění. Jeho snaha o „zkrocení“ NSDAP zcela ztroskotala.

Nacisté již v roce 1930 získali podporu Rýnsko-vestfálského uhelného syndikátu, který začal do stranické pokladny odvádět 5 feníků z každé prodané tuny uhlí, což představovalo přibližně 6 mil. marek ročně. V této souvislosti Hitler potlačil akci plebejského křídla z podzimu 1930, kdy Strasser, Feder a Frick předložili v říšském sněmu návrh zákona o progresivním zdanění podnikatelských příjmů a nacionalizaci bank bez náhrady.

Spolupráci nacistů s klasickou pravicí dokumentovalo vytvoření tzv. Harzburské fronty v říjnu 1931. Na setkání v lázních Harzburgu se proti Výmarské republice spojily různorodé nacionalistické síly, od nacistů po Všeněmeckou ligu a monarchisty. Společná rezoluce žádala demisi Brüningova kabinetu a ustavení „všenárodní“ vlády, zrušení Versailleské smlouvy, rovnost ve zbrojení a boj proti bolševismu. Pro Hitlera bylo shromáždění v Bad

Harzburgu velkou příležitostí k posílení vazeb k průmyslu. Ve svém vystoupení také zdůraznil, že bude vždy spolupracovat s „lvořivým“ německým kapitálem. V témže duchu vystoupil i před průmyslníky v Düsseldorfu na sklonku ledna 1932. Čelným reprezentantům rýnsko-vestfálské podnikatelské vrstvy představil program NSDAP a kategoricky se vyslovil pro odstranění „rozervanosti třídní povahy“ a obnovení „vnitřní síly“ sjednoceného národa. Krátce po Düsseldorfu Hitler také požádal svého ekonomického poradce Wilhelma Kepplera o vypracování nového hospodářského programu strany, ve kterém by již byly utlumeny někdejší antikapitalistické rysy raného nacismu. Kolem Kepplera se posléze zformovala živná skupina průmyslníků - Hjalmar Schacht, Albert Vogler, Kurt von Schröder, Fritz Thyssen aj. - která nacistům umožnila získat pozice i uvnitř tradiční mocenské elity.

Na přelomu let 1931 a 1932 se dále zkomplikovalo Brüningovo postavení. Prezident Hindenburg sice i nadále podepisoval vládní nouzové dekrety, ale původní důvěra tzv. pánského klubu, který zastupoval špičky německého vojensko-průmyslového komplexu, se postupně vytrácela. Generál Schleicher a Franz von Papen (1879-1969) očekávali od svého kancléře změnu politické orientace Centra a vytvoření silné nacionální vlády. Brüning sice tvrdě zasahoval vůči levici, ale odmítl posunout těžší své administrativy výrazně doprava. Hospodářskému kolapsu čelil přísnou deflací, snižoval mzdy, penze a podpory v nezaměstnanosti. Zavedením cenové kontroly si nepřítečili sedláky. Na druhé straně sanoval východopruské junkery, což zase pobouřilo „drobného člověka“, který o to více akceptoval populistický radikálismus NSDAP.

V této atmosféře se připravovaly prezidentské volby. Hugenberg otevřeně prohlásil, že jeho strana nebude hlasovat pro Hindenburgovo znovuzvolení, pokud maršál bude i nadále podporovat Brüninga. Nacisté kandidovali Hitlera, komunisté Thälmana a nacionálové se nakonec rozhodli pro představitel Stahelmu Theodora Duesterberga (1875-1950). První měření síly se uskutečnilo 13. března 1932. Hindenburg získal přes 18 mil. hlasů, Hitler téměř 11,5 mil., Thälmann necelých 5 mil. a Duestenberg 2,5 mil. hlasů. V druhém kole 10. dubna Hindenburg zvítězil, ale Hitler obdržel více než 13 mil. hlasů. Nacionálové, kteří v prvním kole hlasovali pro Duesterberga, dali nyní svou důvěru vůdci NSDAP. Maršálovo znovuzvolení bylo prosazeno hlasy občanského středu a sociální demokracie. V tomto okamžiku začala i prezidentova roztržka s Brüningem, kterému Hindenburg neodpustil, že o svůj úřad musel bojovat ve dvou kolech a že za svůj finální úspěch vděčil silám, vůči nimž cítil vždy osobní i politickou averzi.

Kancléř se nicméně snažil využít maršálova vítězství k zásahu proti NSDAP.

S podporou ministra obrany a vnitra generála Wilhelma Groenera vydal 14. dubna dekret o rozpuštění SA a SS. S tímto krokem nesouhlasil „pánský klub“. Jeho členové, ačkoli sami nebyli nacisty, považovali Hitlerovo hnutí za vhodnou protiváhu vůči marxistické levici. Po prezidentské volbě bagatelizovali nacistické nebezpečí a naopak oceňovali skutečnost, že NSDAP se podařilo oslabit sociální demokracii a komunisty. Hitlerovi, Göringovi či Strasserovi sice nedůvěřovali, ale doufali, že po překonání hospodářské a politické krize budou tito lidé nahrazení skutečnými „reprezentanty německé elity“. Tohoto omylu se dopustili již italská demokratičtí politikové ve vztahu k Mussolinimu. Brüning byl ovšem pro „pánský klub“ již „personou non grata“, ale první úder byl směřován proti Groenerovi. Generál Schleicher, velitel Reichswehr generál Kurt von Hammerstein a admirál Erich Raeder oznámili ministru obrany, že ztratili důvěru armády a generál Groener musel 12. května podat demisi. Souběžně byl prohlubován konflikt mezi prezidentem a kancléřem. Maršál byl svými blízkými varován, že další podporou Brüninga se dostává do střetu s celým národem. Poté co kancléř připravil nouzové opatření, které se týkalo rozparcelování zadlužených velkostatků, byl prezidentem obviněn z bolševických úmyslů a donucen k rezignaci. 30. května 1932 Brüningův kabinet odstoupil.

O dva dny později Hindenburg pověřil Franze von Papena, živného člena „pánského klubu“, sestavením vlády „národní koncentrace“. V „kabinetu baronů“ zaujal klíčové místo ministr říšské obrany generál Kurt von Schleicher. Nový kancléř usiloval o nalezení přijatelné parlamentní většiny, ale poté, co ho většina politických stran odmítla, nezbylo mu nic jiného než 4. června rozpusťt sněm a vypsat nové všeobecné volby. Snažil se o dosažení kompromisu s NSDAP a 15. června zrušil zákaz SA a SS. Ozbrojené formace nacistů mohly opět do ulic. Množily se krvavé konflikty mezi nacisty a jejich odpůrci. Na druhé straně Papen nekompromisně zasáhl proti sociálnědemokratické zemské vládě v Prusku, kterou 20. července rozpusťt. Sociální demokraté kancléřův verdikt přijali a odvolali se pouze k říšskému soudnímu dvoru v Lipsku. Svou pasivitou ztratili vše a přestali být mocenskou silou. Goebbels v lakonickém záznamu v deníku přesně zhodnotil situaci: „Rudí promeškali svou hodinu. Ta se už nikdy nevrátí!“

Hitler na Papenovu vstřícnost nereagoval a kancléři otevřeně řekl, že pokládá jeho vládu za dočasně řešenou. „Budu i nadále pokračovat ve svém úsilí o vytvoření NSDAP v nejsilnější stranu v zemi. A tak prakticky jediným Papenovým ziskem byl výsledek mezinárodní konference v Lausanne na přelomu června a července 1932, která rozhodla o dalším odložení reparačních splátek. Německu bylo povoleno nové tříleté moratorium, po jehož uplynutí

mělo zaplatit konečnou sumu tři miliard zlatých marek. Odezva lausanského výsledku byla však minimální, neboť německé léto roku 1932 bylo zcela ve znamení nadcházejících parlamentních voleb.

Nacisté ovládli předvolební kampaň a jejich hektické úsilí bylo 31. července korunováno úspěchem. Získali 37,8 % všech hlasů a obsadili 230 poslaneckých křesel v říšském sněmu. Stali se sice nejsilnější politickou stranou v zemi, ale stále ještě neměli v zastupitelském sboru nadpoloviční většinu. Hitler stál před otázkou dalšího postupu. Mohl vytvořit různá koaliční seskupení, ale nechťel se žádným způsobem vázat. Nabízela se i možná spolupráce s „pánským klubem“.

Dne 5. srpna předložil Papenovi a Schleicherovi své požadavky: „Vůdce trvá na úřadu říšského kancléře a pruského ministerského předsedy, říšské a pruské ministerstvo vnitra, zemědělství, letectví a spravedlnosti. Nově musí být vytvořeno ministerstvo lidové výchovy a propagandy. Kabinet mužů. Jestliže říšský sněm odmítne zmocňovací zákon, bude poslán domů.“ Hitlerova sprnova iniciativy byla Hindenburgem ještě odmítnuta a Papen se rozhodl nově zvolený říšský sněm opět rozpustit. Přislíbený dekret byl předsedovi sněmu H. Göringovi předán 12. září. Souběžně byly vypsaný další volby, které se uskutečnily 6. listopadu 1932. Jejich výsledek byl pro nacisty určitým zklamáním. Zůstali i nadále se 196 mandáty nejsilnější poslaneckou frakcí, ale ztratili téměř 4 miliony hlasů. Získali naopak komunisté. „Pánský klub“ se domníval, že po této lekci budou nacisté ochotní k dohodě. Prezident přijal 17. listopadu Papenovu demisi a o dva dny později nabídl Hitlerovi křeslo kancléře, ovšem pod podmínkou vytvoření koaliční vlády. Nacistický vůdce váhal, ale poté co Hindenburg odmítl podepsat požadovaný zmocňovací dekret s rozsáhlými vládními pravomocemi, odmítl participovat na dalších jednáních a o připravovaný projekt „nacionální koncentrace“ se prozatím přestal zajímat. Prezident zamýšlel povolat opět do říšského kancléřství Franze von Papena, ale jeho kandidatura byla překvapivě vetována generálem Schleicherem, který se rozhodl pro samostatnou a riskantní aktivitu. Požádal o pověření k sestavení nové vlády a pokusil se zainteresovat na její činnosti plebejské křídlo nacistu, především Gregora Strassera, kterému nabídl křeslo vicekancléře. Souběžně jednal i s vedením odborů o jejich spolupráci ve sféře sociálního zákonodárství. Připravované programy veřejných prací měly snížit nezaměstnanost. Generálova odvažná hra však brzy skončila. Důvěru odborů nezískal, neboť byl příliš kompromitován svou účastí na zásahu proti sociální demokracii v Prusku a také jeho snaha o rozšíření NSDAP neuspěla. Hitler energicky zasáhl a donutil svého tradičního rivala 7. prosince k odstoupení ze všech stranických funkcí. Nepochopitelně pasivní G. Strasser rezignoval a odcestoval na dovolenou do Itálie. Hrozba vnitrostranické krize byla zažehnána, Strasser byl nadále

v NSDAP zcela izolován a v létě roku 1934 byl - stejně jako generál Schleicher - zavražděn v Noči dlouhých noží.

Schleicherova politická orientace znepokojila „pánský klub“ a Franz von Papen kontaktoval Kepplerovu skupinu průmyslníků. Ta se ostatně výrazně angažovala krátce po listopadových volbách, kdy adresovala Hindenburgovi memorandum se žádostí, „aby největší skupina nacionálního hnutí byla vůdčím způsobem účastna na vládní moci, aby odpovědné vedení prezidiálního kabinetu, nezávislého na parlamentním stranictví, bylo svěřeno vůdci této největší nacionální skupiny, a to vše k překonání třídních rozporů, ke změně ústavy a v zájmu opětného vzestupu německého hospodářství“.

Papenova schůzka s Hitlerem se uskutečnila 4. ledna 1933 ve vile bankéře Schrödera. Oběma protagonistům jednání - vedle hostitele - sekundovali Rudolf Hess, Heinrich Himmler a Wilhelm Keppler. Dosažená dohoda se týkala společného postupu proti Schleicherovi, jehož vláda měla být nahrazena koalicí Hitler-Papen. Důležité rozhovory obou stran pokračovaly ještě 10. a 18. ledna v Ribbentropově domě v Berlíně. Konspirační podpořil i prezidentův syn Oskar von Hindenburg. Maršál byl pod silným tlakem svého okolí, 28. ledna donutil generála Schleichera k podání demise a 30. ledna 1933 - přes osobní averzi vůči „českému frajtrovi“ - jmenoval Adolfa Hitlera říšským kancléřem (Hindenburg si splnil Hitlerovo rodiště Braunau nad Innem se severočeským Broumovem). V nové vládě byli pouze tři nacisté, vedle kancléře ještě Hermann Göring - prozatím ministr bez portfeje - a ministr vnitra Dr. Wilhelm Frick (1877-1946). Vicekancléřem byl jmenován Franz von Papen a z minulých administrativ Hitler převzal ministra zahraničí Konstantina von Neuraha a ministra financí Ludwiga von Schwerin-Krosigka. Alfred Hugenberg převzal ministerstvo hospodářství a výživy, vůdce Stahlhelmu Franz Seidte se stal ministrem práce a generál Werner von Blomberg stanul v čele ministerstva obrany. „Pánský klub“ se domníval že vládní angažmá nacistů nebude trvat dlouho. Mýlil se, stejně jako všichni ti, kteří se domnívali, že naciismus je pouze přechodný jev, podmíněný a pevně spojený pouze s časem hospodářsko-politické nestability.

Komunisté a nacisté

Němečtí komunisté byli pevným článkem Kominterny a důsledně sledovali proměny její strategické orientace. Pohybovali se v přísně vymezeném rámci ultralevých schémat VI. kongresu a nedokázali reálně analyzovat vývoj vnitro-politického dění ve své zemi. Brüningovu vládu zlototožnili s fašistickou diktaturou a za svého hlavního protivníka pokládali sociální demokracii.

Thälmannova skupina ve vedení strany měla podporu Moskvy a také v jejich intencích tvrdě vystupovala proti tzv. pravicové frakci Hermanna Remmeleho, která měla vyhnady vůči teorii sociálfašismu a „oportunisticky“ požadovala, aby hlavní úder byl veden proti nacistům a ne proti SPD. Rozšířené plénum exekutivy Kominterny v únoru 1930 vytklo „pravicovým renegátům“ ve vedení Komunistické strany Německa (KSN), že „hájí jednotnou frontu komunistů se sociálfašisty“. Komunisté nebyli ani příliš znepokojeni razantním vzestupem nacistů a domnívali se, že i Hitlerův přírůstek úspěch může přiblížit okamžik světové proletářské revoluce. V tomto ohledu byla charakteristická podpora KSN lidovému hlasování o udržení či o předčasném rozpuštění zemského sněmu v Prusku. Toto referendum iniciovali v létě 1931 nacisté a snažili se jeho prosřednictvím oslabit pozice sociální demokracie. Ústřední výbor KSN se původně vyslovil pro boj kot plebiscitu, ale po zásahu Stalina a Molotova se podítili usnesení Kominterny, která autoritativně rozhodla o společném postupu s NSDAP. „Strana se musí účastnit hlasování a jednoznačně se vyslovit pro rozpuštění sněmu.“ Výsledek referenda vyzněl ve prospěch sněmu a sociální demokracie, což ale komunistům nevařilo prezentovat svou pochybnou účast na této nacistické akci jako demonstraci vlastní politické síly.

Kominterna i nadále trvala na realizaci taktiky „třída proti třídě“ a varovala před zmírněním tlaku vůči sociální demokracii. V průběhu roku 1932 byly Ústředním výborem KSN kritizovány a odsuzovány stranické organizace ve Württembersku, Norimberku, Hamburku a Oberhausenu, jejichž jediným proviněním byla různá míra konkrétní spolupráce s tamními socialisty proti hnědé vlně násilí a sociální demagogie. Hrozbu nacismu podcenilo jak XI. plénum exekutivy Komunistické internacionály v dubnu 1931, tak následující XII. plénum v srpnu 1932. Obě shromáždění čelných představitelů mezinárodního komunistického hnutí se zabývala hledáním protivníka ve vlastních řadách, inkvizitorsky zasahovala proti různým názorovým „úchylkám“ a i nadále trvala na vedení „hlavního úderu proti sociální demokracii“. Závěry srpnového pléna ovlivnily i významné říjnové konference KSN. Její finální rezoluce proklamovala konec kapitalistické stabilizace a přechod k nové řadě revolucí a válek. Dále konstatovala „revoluční rozmach v Německu“ a označila Papenův kabinet za „jednu z forem fašistické diktatury“, které „protazila cestu sociální demokracie“. Tato teze zdůvodnila i různá účelová spojení komunistů a nacistů v boji proti „stávajícímu buržoaznímu režimu“, například v průběhu velké stávkové záměrnosti berlínské městské dopravy na podzim roku 1932.

Úvahy o zainteresovanosti Kominterny a zejména J.V. Stalina na vítězství nacismu v Německu jsou v této souvislosti zcela oprávněné. Moskva byla

pevně přesvědčena o „dočasném“ charakteru nacistického režimu, přičemž se domnívala, že zničení demokratického systému Výmarské republiky by uvolnilo prostor pro nadcházející světovou revoluci. Ještě 1. dubna 1933 se v rezoluci EKI o situaci v Německu mj. uvádělo: „Zřízení otevřené fašistické diktatury, která ničí všechny demokratické iluze v masách a tak je osvobozuje z vlivu sociální demokracie, urychluje tempo Německa k proletářské revoluci.“ Únorový apel Socialistické dělnické internacionály na adresu Kominterny k okamžitému zahájení jednání o případné společné akci proti fašismu se v situaci trvajícím nepřátelství vůči „sociálfašismu“ musel minout účinkem. XIII. plénum EKI na konci roku 1933 i nadále považovalo za fašistické státy mj. Československo, Polsko a dokonce i Spojené státy. Němečtí komunisté již půtulovali do koncentračních táborů, ale ideologové Kominterny stále zdůrazňovali aktuálnost boje proti „pravcovému oportunismu“ Remmeleho skupiny. Většina Thälmannových oponentů - například Willy Münzenberg, Heinz Neumann, Hermann Remmele - byla ve druhé polovině třicátých let v Moskvě zadržena.

Také mnozí sovětští diplomaté po 30. lednu 1933 soudili, že mocenská změna v Berlíně nebude mít vliv na německou zahraniční politiku a nenaruší dosavadní bilaterální vztahy. Stalina částečně znepokojilo až Hugenbergovo vystoupení na londýnské hospodářské konferenci v létě 1933, kde mj. předložil memorandum Hitlerovy vlády o jejím zájmu na kolonizaci východoevropského prostoru.

Komunisté, stejně jako ostatní německé politické strany, se připravovali na parlamentní volby, které byly vypsaný na 5. březen 1933. Avšak teror ochromoval a atomizoval levici. Rozhodný zvrát přišel v noci na 27. února. Budova Říšského sněmu vzplála, KSN byla okamžitě Hitlerem obviněna ze založení požáru a vzápětí zakázána. Prezident Hindenburg podepsal nouzové nařízení o „zvláštních opatřeních proti vелеzrádným rejdům“, které zrušilo ústavní záruky osobní nedotknutelnosti, omezilo tiskovou svobodu a shromáždovací právo. Přes tyto nepříznivé podmínky hlasovalo pro sociální demokracii a komunisty téměř 12 milionů voličů. Ale tato demonstrace politické a názorové věrnosti neměla dosah ve sféře reálné moci. Hlasovacími listky nebylo již možné porazit formující se totalitní diktaturu. Nacisté si zajistili parlamentní většinu 52 % koalici s Německou nacionální stranou. V polovině března bylo anulováno 81 komunistických mandátů a strana byla úředně rozpuštěna. E. Thälmann byl zatčen a uvězněn. Zmočňovací zákon z 24. března poskytl Hitlerově vládě neomezené plné moci, včetně práva legislativních změn. Byla zakázána sociální demokracie, nacionálové se v červnu sloučili s nacisty, zaniklo i katolické Centrum. Zákon o politických stranách ze 14. července

1933 legalizoval vedoucí roli a politický monopol NSDAP. Parlamentní systém v Německu přestal existovat.

Noc dlouhých noží

Na jaře roku 1934 narůstala v nacistickém Německu vážná vnitropolitická krize. Úderné oddíly SA, které představovaly plebejské křídlo fašistického hnutí, nebyly spokojeny s tím, že původní Hitlerovy sliby v sociální oblasti zůstaly nesplněny. Radikálové v SA stále častěji vyzývali k provedení „druhé revoluce“, která by dovršila nacistické vítězství i v hospodářské sféře. S těmito náladami manipulovalo velení SA v čele s Erniem Röhmem, které prosazovalo své vlastní mocenské cíle. Jeho záměrem bylo sloučit SA s Reichswehrem a z úderných oddílů vytvořit jádro budoucí armády. V memorandu, které Röhm předložil vedení NSDAP v únoru 1934, bylo zdůrazněno, že „mezi Reichswehrem a údernými oddíly není žádných pou, protože armáda se vůbec neúčastnila národní revoluce.“ V závěru dokumentu Röhm požadoval, aby se SA staly základem armády nového typu, a otevřeně konstatoval, že velitelé SA musí v této armádě převzít klíčové pozice.

Tato koncepce ohrožovala dosavadní výlučné postavení Reichswehru a generálního šefa SA v Röhmovi krajně nebezpečného protivníka. Populistické aspekty plebejského fašismu zase znepokojovaly průmyslníky, vysokou byrokracií a statkáře. Proti téměř dvoumilionové mase úderných oddílů se postupně vytvořila aliance mezi armádou a průmyslem, která postavila Hitlera před nutnost volby mezi „starými spojovacími stranami“ a tradiční mocenskou elitou. Kancelářovo rozhodnutí bylo jednoznačné. Hitler chápal armádu jako jedinou sílu schopnou uskutečnit jeho expanzivní plány. Také vazba ke kapitálu byla určující. Dne 21. června 1934 se na zámku v Neudecku uskutečnil rozhovor mezi Hitlerem a ministrem říšské obrany. Generál Werner von Blomberg zcela jasně formuloval stanovisko armády: „Pro hlasatele nové revoluce není v Německu místo.“ Kancelář souhlasil a ubezpečil přítomné zástupce branné moci - vedle Blomberga byli ještě přítomni náčelník generálního štábu Werner von Fritsch a velitel válečného loďstva admirál Erich Raeder - že s opozicí SA v brzké době rázně skončí.

Přípravou a provedením zásahu vůči veliteliské špičce SA byly pověřeny útvary SS. Podrobnosti celé akce projednali Himmler a Reinhard Heydrich (1904-1942) se zástupcem Reichswehru generálem von Reichenauem, který přišel s pomocí branné moci. Generál Fritsch vydal již 24. června rozkaz velitelům vojenských okruhů o vyhlášení pohotovosti všech jednotek armády k zabezpečení státu před hrozícím pučem.

Na urychleně svolané poradě vedoucích jednotlivých složek SS v sídle štábu na Prinz-Albert-Strabe bylo představením černé gardy oznámeno, že úderné oddíly SA připravily vzpouru vůči Hitlerově vládě a formace SS musí tento záměr se vši tvrdostí v zárodku likvidovat. Tradiční fevnivost mezi SA a SS byla nyní mocensky využita. Bezpečnostní služba SD, která již delší dobu sledovala vedoucí funkcionáře SA, vypracovala obsáhlé proskripční seznamy tzv. nepřátel říše, přičemž do této kategorie zařadila i různé Hitlerovy osobní protivníky z řad NSDAP, politické pravice i armády.

Hitler mezitím telefonicky nařídil Röhmovi, který se svou pretoriánskou kohortou dlel v zapadlých bavorských lázních Bad Wiesse, aby na 30. června svolal všechny vyšší velitele SA k nutné poradě. Röhm ignoroval předchozí varovné signály a Hitlerův telefonát si vložil jako pokus o dohodu. Tento typ brutálního lancknecha patřil mezi staré nacistické rváče a byl jedním z mála lidí, s kterými si Hitler v životě tykal. Bývalý setník císařské armády měl rozhodující zásluhu o vybudování oddílů SA, které svým terorem vůči všem odpurcům nacistického hnutí dopomohly Hitlerovi k získání moci. Nyní však překážel upevnění svazku mezi NSDAP a německou vojenskou elitou a musel být obětován. Dne 28. června odjel Hitler na svahu gaulitera Terbovena do Essenu. Zde se mj. setkal s Thyssenem, kterého informoval o nadcházejícím Röhmově konci. O den později navštívil pracovní tábor v Porýní a v noci na 30. června odletěl z Bonnu do Mnichova. Začala „noc dlouhých noží“ a Hitler se osobně podílel na krvavé likvidaci Röhma a jeho lidí. Druhrou perzekucí operací v Berlíně řídil Göring ve spolupráci s Himmlerem a Heydrichem. Většina zatčených byla okamžitě zastřelena v budově bývalé kadetní školy v Lichtenfelde, mnozí však byli ubiti ve svých bytech či pracovnách. Zavraždění byli i Gregor Strasser a generál Kurt von Schleicher.

Hitler později tvrdil, že čistka si vyžádala 77 životů, ale ve skutečnosti počet obětí „noci dlouhých noží“ přesáhl 1000 mužů a žen. Po 30. červnu začal rychlý mocenský vzestup SS, které získaly bezpečnostní monopol v zemi a staly se hlavní údernou silou NSDAP. Krátce po těchto krvavých událostech zemřel prezident Hindenburg a Hitler spojil pravomoci hlavy státu s pravomocemi kancléře. Proces vytváření fašistické totalitní diktatury byl i formálně dovršen.